

Mărturii ale spiritualității slave paisiene în colecțiile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova

Tatiana GRUȘCO
Specialist principal BNRM

Rezumat: În cea de-a 2-a jumătate a secolului al XVIII-lea, viața monahală din spațiul românesc a cunoscut o efervescență culturală datorită Sfântului Paisie Velicikovski (1722-1794), mare om de cultură religioasă, autor, traducător, filantrop, întemeietorul doctrinei paisiene, a cărei influență s-a revărsat asupra spiritualității române, slave și grecești. Activitatea lui a influențat viața monahală, deoarece a reînviat monahismul chinovial după modelul Sfântului Munte Athos, din secolul al XIV-lea. Opera acestuia, dezvoltată în țările române, a avut o mare influență și în ortodoxia rusă, contribuind la dezvoltarea artei scrisului și la cultivarea dragostei pentru scrierile patristice. Pentru spiritualitatea slavă, cuviosul Paisie Velicikovski a avut aceeași însemnătate pe care a avut-o Cuviosul Serghie de Radonej pentru secolul al XVI-lea. Numeroase copii realizate de pe manuscrisele slavone ale Starețului Paisie s-au răspândit și se păstrează în mănăstirile și bibliotecile publice de peste hotare.

Cuvinte-cheie: Paisie Velicikovski, tradiția isihastă, Filocalia, scriitori asceți, scrieri patristice, biblioteci mănăstirești, discipoli paisieni.

Summary: In the second half of the 18th century, monastic life within Romanian realm experienced a cultural effervescence thanks to Saint Paisie Velicikovski (1722-1794), a man of great religious value, an author, translator, philanthropist, the founder of Paisian doctrine which utterly impacted Romanian, Slavic and Greek spirituality. His efforts had an essential effect on monastic life due to revival of Chinovial monasticism based on Holy Mount Athos model from the 14th century. Velicikovski's writings, elaborated within Romanian community, had a great influence upon Russian Orthodoxy too, contributing to the art of writing development as well as cultivation of love for patristic writings. For Slavic spirituality, Reverend Paisie Velicikovsky had the same significance, that Reverend Sergius of Radonej had for the 16th century. Numerous copies of the Slavonic manuscripts of Abbot Paisie have been created, spread over and still preserved in monasteries and public libraries abroad.

Key words: Paisie Velicikovski, Hesychast tradition, Philokalia, ascetic writers, patristic writings, monastic libraries, Paisian disciples.

Printre colecțiile de patrimoniu ale Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova (BNRM), secția Carte veche și rară (CVR) se înscrie colecția *Carte rusă cu caractere civile* tipărită până la 1850, unică în felul său deoarece reprezintă producția tipografică din Rusia, în special de la începutul secolului XVIII, când cultura rusă este marcată de reformele țarului Petru I din perioada anilor 1708-1710, inclusiv în domeniul tipografic, când apăreau noile caractere civile. Intenția monarhului rus în domeniul reformei tiparului a fost să ofere cărților scrise anterior în semiunciala (una dintre varietățile scrierii slavone), un aspect caracteristic cărții europene de la acea vreme. Cea mai veche carte din colecția respectivă datează din anul 1709, din timpul vieții țarului rus Petru I. Printre alte ediții bibliofile sunt publicațiile, care au făcut parte din bibliotecile unor renumite mănăstiri precum Mănăstirea Simonov din Moscova și sihăstria Optina, unde au fost atestate documentar scrieri din opera cuviosului Paisie Velicikovski, datorită în mare parte discipolilor slavi, care i-au slujit cu

fidelitate și multă dăruire de sine.

Începând cu secolul al XVIII-lea, viața monahală din Rusia a fost grav afectată de politica ostilă a lui Petru cel Mare și a urmașilor săi, care considerau, că monahii sunt oameni, care nu aduc nici un folos societății. Reformele țarului au influențat puternic activitatea mănăstirilor. Prin decretul său a fost limitat numărul călugărilor în mănăstiri, impunându-se un regim foarte aspru, au fost desființate multe sfinte lăcașuri de cult și confiscate averile acestora. În această perioadă are loc emigrarea masivă a călugărilor ruși spre Moldova și Țara Românească. În circumstanțele respective, călugării slavi ajung în obștea paisiană de la Neamț întemeiată de cuviosul Paisie Velicikovski (1722-1794), una dintre cele mai importante personalități ale monahismului ortodox din secolul al 18-lea, model de smerenie și credință, autor, traducător și filantrop.

Paisie Velicikovski a avut o viață discretă, smerită și consacrată în totalmente îndumnezeirii, experiența căruia, acumulată la mănăstirile de pe Muntele Athos, îi permite să pună bazele unei școli de traducători din greacă și slavonă în română [2]. Activitatea duhovnicească a lui Paisie Velicikovski în spațiul românesc începe după 1742, în a doua etapă a vieții sale, când vine în Moldova, după 17 ani de trăire pe Muntele Athos și se instalează la Dragomirna cu o obște româno-rusă de 64 ucenici care l-a urmat din locurile sfinte. Aici, la Dragomirna, formează o obște de 350 de călugări. După evenimentele politice din 1775, când Bucovina devine parte a regatului austro-ungar, Paisie Velicikovski pleacă de la Dragomirna și se așează la Secu, laolaltă cu 350 de monahi, iar după patru ani i-a fost încredințat cel mai important centru cultural și duhovnicesc din Moldova, mănăstirea Neamț, unde a trăit până la trecerea în neființă. Aici, începând din 1779 cuviosul stareț și-a petrecut cei mai rodnici ani din viață. La Neamț obștea sa a crescut până la 700 de ucenici de 20 etnii: români, ruși, bulgari, sârbi, greci și chiar un evreu. Datele statistice arată că în timpul vieții jumătate din obștea paisiană era de etnie slavă. Către 1837 numărul acestora număra circa 65 de călugări, iar către 1859 doar 10.

Opera acestuia, creată în țările române, a avut o mare influență asupra spiritualității slave. *Filocalia* cunoscută ca *Dobrotoljubje*, apărută cu susținerea mitropolitului de Sankt-Petersburg și Novgorod Gavriil Petrov-Șapoșnicov (1730-1781), a contribuit la înnoirea vieții monahale răsăritene. Sistemul stăreției practicate de Paisie, s-a răspândit în veacul al XIX-lea, prin ucenicii săi, care au dus „mișcarea spirituală paisiană”, învățăturile și rânduielile lui în 117 mănăstiri și schituri din 35 de eparhii din Rusia. Printre acestea se numără: Lavra „Alexandru Nevschi” din Petersburg, mănăstirea „Alexandru Sfirski” (eparhia Oloneț), mănăstirea „Borisogleb” (eparhia Moscova), sihăstria Beloberej (eparhia Orlov), mănăstirea Valaam, sihăstria Glinscha (eparhia Cursc), lavra Adormirea-

Pociaev, mănăstirea Solovăț, sihăstria Optina și mănăstirea Simonov din Moscova.

Biograful cel mai complet al starețului, protoiereul Serghie Cetferikov, enumeră peste 200 de călugări, persoane civile, arhimandriți și episcopi, egumeni și stareți, care au răspândit mișcarea paisiană până în pragul primului război mondial [1]. Vom încerca sa-i enumerăm pe cei mai însemnați adepți ai acestei mișcări. Vom începe cu cei, care încă pe vremea lui Paisie i s-au adresat din Rusia, cerându-i sfaturile: iereul Dimitrie (preot în Poltava), un bun prieten al starețului ; ieroschimonahul Teofan (mănăstirea Solovăț) ; mitropolitul Gavriil al Novgorodului și Ladogei (din ordinul căruia a fost tipărită „Filocalia” în Petersburg) ; egumenul Nazarie (mănăstirea Valaam) ; ierodiaconul Filaret (lavra Alexandru Nevschi) ; schimonahul Teodor și ieroschimonahul Cleopa (mănăstirea Alexandru Sfirșchi), care au ieșit din Moldova și au trecut în Rusia ; monahul Leonid (sihăstria Optina) ; starețul și Igumenul Varlaam (mănăstirea Valaam) ; schimonahul Macarie, care a avut legături prin scrisori cu starețul Paisie și a primit în dar de la el un toiag ; Ignatie (arhimandrit al mănăstirii Simonov din Moscova) și mulți alții. Majoritatea din ei au copiat textele ascetice la Neamț și le-au luat cu ei în țara de origine. Ar mai fi de menționat și faptul că ultimii ucenici ai lui Paisie Velicikovski au fost tot de la Mănăstirea Simonov din Moscova – călugărul Pavel și schimonahul Teofan de la Optina (1819).

Printre lăcașurile faimoase pentru mișcarea de reînnoire monahală, bazată pe tradiția isihastă este mănăstirea Optina [8]. Paisie Velicikovski a exercitat o influență imensă asupra călugărilor din acest lăcaș, atât prin traducerile sale, cât și prin ucenici de-ai săi, care au continuat aici isihasmul autentic al creștinismului [9]. Prima carte editată la mănăstirea Optina a fost anume: *Viața și scrierile starețului moldovean Paisie Velicikovski*. Scrierile slavone paisiene au ajuns aici prin intermediul starețului Ambrozie care a fost ucenicul lui Paisie până în 1777 după care revenise în Rusia. Un alt stareț vestit al sihăstriei Optina a fost Macarie. El a trait în sihăstria Ploșcean 24 de ani, unde l-a avut ca dascăl pe schimonahul Atanasie (Zaharov), ucenicul starețului Paisie. După moartea schimonahului, s-a apropiat duhovniște de părintele Leonid și s-a mutat la Optina, unde mai târziu a fost stareț timp de 19 ani. Ca și părintele Leonid, el a adunat în jurul său mulți ucenici, printre care mulți oameni culți, cu ajutorul cărora a editat mai multe cărți patristice ale starețului Paisie [9]. Unul din ei a fost Ivan Vasilievici Kireevski, fiul duhovnicesc al părintelui, cu care au lucrat la editarea traducerilor starețului Paisie. Astfel activitatea duhovnicească din Optina este păstorită de fideli păstrători ai tradițiilor paisiene.

Potrivit datelor istorice, Sihăstria Optina deținea o bogată bibliotecă de carte religioasă și laică la care avea acces și intelectualitatea rusă, precum scriitorii: Nikolai Gogol, Ivan Turgheniev, Fiodor Dostoievski, Serghei Nilus, Lev Tolstoi, filozofii: Ivan Kireevski, Pavel Florenski, compozitorul Piotr

Ceaicovski și mulți alții [7]. Dintre exemplarele provenite din biblioteca Mănăstirii Optina, deținute de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, de care am amintit în debutul comunicării, este și lucrarea *Наука благополучно умирать*, scrisă de cardinalul sfintei Biserici Romane, membru al

Foto 1

ordinului iezuit, al Bisericii Catolice, Roberto Bellarmino (1542-1621), cunoscut pentru faptul, că a fost conducătorul procesului de învinuire a lui Giordano Bruno (condamnat pentru erezie) și liderul primului proces împotriva lui Galileo din a. 1613–1616. Ediția propriu-zisă a fost publicată în a. 1783, iar în a. 1787 – 432 exemplare au fost

confiscate din librăriile moscovite. Exemplarul din colecțiile noastre are pe forzațul fix anterior un ex-libris etichetă a bibliotecii din Mănăstirea Optina (Foto 1).

Din colecțiile mănăstirii Simonov din Moscova cu hramul Adormirea Maicii Domnului, fondată în 1370 de către Sfântul Feodor, nepotul și discipolul lui Serghei de Ranonej, BNRM deține

Foto 2

în colecția amintită în debutul studiului, 4 lucrări bibliofile cu scrierile lui Dimitrie Tuptalo (1651-1709) și ale lui Vasile cel Mare (379-376). Cărțile au imprimat ex-librisul ștampilă cu inscripția „Библиотека Симонова Монастыря в Москве” (Foto 2). Cărțile din Biblioteca respectivei mănăstiri în 1905 au fost depuse la păstrare în Biblioteca

Sinodului Rus unde s-au aflat până în 1920. După anul respectiv au fost transferate la Muzeul Istoric de Stat al Rusiei din Moscova iar în perioada imediată după cel de-al 2-lea Război Mondial ajung în colecțiile Bibliotecii de Stat „N. Krupskaja”, actuala Bibliotecă Națională a Republicii Moldova.

În final, dorim să ne reamintim și să punem în evidență una din cele 42 de reguli monahale ale „Așezământului”, întocmit de Cuviosul Paisie în timpul stăreției sale la Mănăstire Dragomirna (1763 – 1775), care spunea „Deosebirea de neam și de treaptă să nu fie, nicidecum, pentru că toți sunt deopotrivă înaintea Preaputernicului Dumnezeu”. Doar cu această convingere duhovnicească Sf. Paisie a putut ține în armonie deplină sutele de călugări, care au aparținut la peste 20 de etnii. După părerea noastră, această regulă a fost și rămâne actuală și astăzi.

Referințe bibliografice:

1. CETVERICOV, Serghie (prot.). Paisie - starețul mănăstirii Neamțul din Moldova. Viața, învățătura și experiența lui asupra Bisericii Ortodoxe. Mănăstirea Neamț, 1933. 431 p.
2. DAVID, P. I. Cuviosul Paisie cel Mare (Velicicovschi) - un desăvârșit monah. București, 1975. 32 p.
3. GAMAN, Marian. Sf. Paisie Velicicovschi și relația sa cu ucenici [online]. [citat 13. 03. 2023]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/doc/255192374/Despre-Sf-Paisie-Velicicovschi>
4. LEGĂTURA dintre Sfinții Serafim de Sarov și Paisie de la Neamț [on-line]. [citat 15. 03. 2023]. Disponibil: <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/legatura-dintre-sfintii-serafim-de-sarov-si-paisie-de-la-neamt-168194.html>
5. SFÂNTUL Paisie Velicicovschi. Cuvinte și scrisori duhovnicești. Vol. 2. Chișinău: Tip. Centrală, 1999. 278 p.
6. ZAHARIA, Ciprian (arhim.). Biserica Ortodoxă Română și traduceri patristice și filocalice în limbile moderne. Paisianismul. București, 1996.
7. ОПТИНА пустынь: история святого места [on-line]. [citat 24. 02. 2023]. Disponibil: <https://www.pravmir.ru/optina-pustyin/>
8. ОПТИНА пустынь — факты о монастыре: история обители, святыни, достопримечательности [on-line]. [citat 21. 02. 2023]. Disponibil: <https://24smi.org/facts/315624-optina-pustyn-fakty-o-monastyre-istoriia-obiteli-s.html>
9. ОПТИНСКИЕ старцы [on-line]. [citat 26. 02. 2023]. – Disponibil: <https://media.elitsy.ru/temy/svjatyje/optinskie-starcy-interesnye-fakty-o-kotoryh-vy-ne-znali/>